

соціальною, однак пріоритетне значення належить екологічній складовій. Оскільки людина перебуває в центрі уваги сталого розвитку, то першочерговими завданнями визначаються забезпечення здорових умов життя і праці нинішнього і прийдешніх поколінь, невиснажливе використання природних ресурсів, охорона природи. В Україні передбачено реалізацію концептуальних положень сталого розвитку на близьку та далеку перспективу, проте більшість їх носить рекомендаційний характер і фактично не виконується, крім того, недостатнім є фінансування природоохоронної діяльності.

Література:

1. Барановський В. А. Екологічна географія і екологічна картографія. – Київ: Фітосоціоцентр, 2001. – 252с.
2. Горленко І. О., Лісовський С. А., Руденко Л. Г. Концепція збалансованого розвитку: принципи і механізми реалізації в Україні / Україна: географічні аспекти сталого розвитку. – Т.1. – Київ: Обрії, 2004. – С. 62-69.
3. Данилишин Б. М., Шостак Л. Б. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений. – К., 1999. – С. 367.
4. Стійкий екологічно безпечний розвиток і Україна: Навч. посіб./ Ф. В. Вольвач, М. І. Дробноход, В.Г. Дюканов та ін.; За ред. М. І. Дробнохода. – К.: МАУП, 2002. – 104с.

Резюме:

Герасимив З. ПРЕДПОСЫЛКИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИИ.

В статье исследованы основные этапы осуществления природоохранной деятельности на международном уровне, рассматриваются предпосылки и основные принципы устойчивого развития в природопользовании, участие Украины в международном сотрудничестве по вопросам экологии и внедрения устойчивого развития

Ключевые слова: окружающая среда, охрана природы, устойчивое развитие, рациональное природопользование.

Summary:

Herasymiv Z. PRE-CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN USE OF NATURE.

In the article investigational the basic stages of realization of nature protection activity at an international level, examined pre-conditions and basic principles of sustainable development in use of nature, examined the participating of Ukraine in international cooperation on questions ecology and introduction of sustainable development.

Keywords: environment, conservancy, sustainable development, rational use of nature.

Надійшла 07.04.2010р.

УДК 910.4 (091)

Вадим КОКУС

ПРИРОДООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ В 20-Х – 30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті на основі аналізу літературних та архівних джерел розглянуто природоохоронну діяльність провідних вчених найбільших науково-краєзнавчих товариств України: Кабінету вивчення Поділля, Одеського, Тульчинського, Полтавського, Дніпропетровського та Харківського наукових товариств, а також краєзнавчих осередків Західної України. Значну увагу приділено внеску вчених краєзнавчих осередків у створення природних заповідників та заказників, в охорону пам'яток природи, рідкісних видів рослин і тварин. З'ясовано долю репресованих діячів природоохоронного руху в 30-х роках ХХ століття. Розкрито особливості природоохоронного руху в 30-х роках ХХ ст. у зв'язку з сталінськими планами перетворення природи і початком політичних репресій.

Ключові слова: пам'ятки природи, заповідники, природоохоронна діяльність, заповідна справа, заказники, науково-краєзнавчі товариства.

Постановка проблеми. Природоохоронна діяльність в Україні має давні традиції і багату історію, що пов'язано з давнім заселенням та досить значним освоєнням натуральних ландшафтів цієї території. Незважаючи на це, історія її розвитку вивчена дуже слабо. На початку ХХІ століття є лише окремі монографії та статті присвячені цій проблемі. Історію розвитку природоохоронної та заповідної справи в межах України частково розглянули В.Є.Борейко та Я.І.Жупанський, Східного Поділля – А.В. Гудзевич та В.П.Гуменний, Західного Поділля – М.В.Питуляк та М.Р.Питуляк, Полтавщини – Т.П.Гармаш. Значного піднесення природоохоронні дослідження зазнали в 20-х роках ХХ століття завдяки діяльності краєзнавчих товариств та кабінетів з вивчення природи. Історії розвитку природоохоронної справи в цей період не приділено належної уваги в працях географів та екологів.

Аналіз останніх публікацій. Найбільше уваги історії природоохоронної діяльності в Україні приділено в працях В.Є.Борейка “История заповедного дела в Украине” [1] та “История охраны природы в Украине (X век - 1980)” [3]. Цьому ж автору належить цінне видання “Словарь деятелей

охорони природи” [2], в якому наведено біографічні дані про видатних діячів природоохоронного руху України XIX-XX ст. Значний інтерес викликає праця В.Є.Борейка, присвячена історії становлення та розвитку заповідника “Асканія-Нова”. Історія охорони природи в Україні в стислому вигляді розглянута в навчальному посібнику Я.І.Жупанського “Історія географії в Україні” [7]. Особливостям розвитку природоохоронного руху в Україні в XX столітті присвячені статті Ю.С.Шемшученка “Історія охорони природи на Україні”(1976) та В.І.Пазюк “К истории природоохранной деятельности в Украине”(2005). Значно менше уваги в працях екологів та географів приділено історії розвитку природоохоронної діяльності окремих регіонів України. Розвитку охорони природи на Полтавщині у XIX – на початку XX століття присвячена монографія Т.П.Гармаш [4]. Історія природоохоронної діяльності на Східному Поділлі знайшла відображення в статтях А.В.Гудзевича [5] та В.П.Гуменного [6]. Особливості розвитку охорони природи на Тернопільщині розглянули М.В.Питуляк та М.Р.Питуляк [10]. Незважаючи на наявні публікації, історія розвитку природоохоронної справи як в Україні в цілому, так і в її окремих регіонах залишається малодослідженою.

Мета дослідження. На основі аналізу літературних джерел з’ясувати внесок вчених провідних науково-краєзнавчих товариств України у розвиток природоохоронної справи в 20-х - 30-х роках минулого століття, визначити значення їх праць для подальшого розвитку охорони природи упродовж XX ст., розкрити особливості природоохоронного руху України в 30-х роках XX ст. у зв’язку з антропогенними змінами природи внаслідок реалізації планів радянського керівництва з реконструкції народного господарства та початком політичних репресій.

Зв’язок теми з науковими чи практичними завданнями. Тема статті тісно пов’язана з науково-дослідною роботою, яка проводиться на кафедрі фізичної географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського “Історія географії в Україні”.

Виклад основного матеріалу. Найбільший внесок у розвиток природоохоронної справи в 20-х-30-х роках XX ст. зробили вчені Кабінету виучування Поділля, Одеського, Харківського, Дніпропетровського, Тульчинського та Полтавського науково-краєзнавчих товариств. Навколо краєзнавчих осередків в цей час гуртувалися найкращі регіональні дослідники в галузі охорони довкілля. Важливу роль у розвитку природоохоронного руху цього періоду відігравали також окружні та районні краєзнавчі осередки.

Значну роль в дослідженні та пропаганді охорони пам’яток природи Поділля (майбутніх заповідних об’єктів) цього періоду відіграє заснований на початку 1924 року за ініціативою видатних краєзнавців В.Д.Отамановського та А.І.Ярошевича на громадських засадах Кабінет виучування Поділля. Його керівник В.Д.Отамановський у книзі “Краєзнавство на Поділлі” (1926) переймається тривогою, що байдужість і незнання особливостей розвитку краю породжує екологічну сліпоту, а краєзнавча безграмотність призводить до нищення не лише матеріальної культури, а й живої природи. А.І.Ярошевич у доповіді “Доля лісів Поділля” закликав оберігати природу рідного краю. До складу Кабінету виучування Поділля ввійшли такі відомі в регіоні природознавці, як О.О.Савостьянов, В.П.Храневич, С.І.Городецький, О.В.Красівський, О.К.Бируля, Р.Р.Виржиківський та інші. Їх описи екологічного стану ґрунтів, річок, рослинного і тваринного світу сприяли розвитку природоохоронного мислення та спонукали до активних дій в справі захисту довкілля [5].

В січні 1925 року за участю Кабінету виучування Поділля відбулося засідання спеціальної комісії, якою були розроблені заходи на виконання постанови губвиконкому від 25 вересня 1924 року “Про охорону пам’ятників революційного минулого, давнини, культури і природи”, з прийняттям якої заборонялося полювання на ряд видів тварин: дику козу, кам’яну куницю, тхора темного, дику свиню та ін. Було вирішено взяти під охорону, зокрема, береку, яка є типово подільським видом. Для цього комісія постановила взяти на облік в кожному лісництві всі наявні берекові дерева, заборонити їх вирубку, при суцільних вирубках обов’язково залишати дерева береки, організувати при одній з науково – дослідних установ Поділля спеціальний розсадник береки. Кабінет виучування Поділля планував утворити сквер, в якому були б представлені типові подільські рослини, у тому числі й берека. Під охорону було взято також й невелику смугу букових лісів (площею 400 га) в Сатанівському лісництві. Крім того, було вирішено вжити заходів для охорони унікальної пам’ятки природи – Подільських Товтр, а також скласти список всіх паркових деревонасаджень, що потребують охорони [9].

Член Кабінету виучування Поділля професор О.О.Савостьянов у монографії “Дика рослинність Поділля” (1925) обґрунтовує необхідність створення в різних регіонах Поділля ряду

заповідних об'єктів, в яких би охоронялися і вивчалися типові ділянки дубових і грабових лісів, залишки степової рослинності, водні та болотні угруповання рослин, а також рослинність скель та відслонень. Особливої охорони, на думку вченого, потребує реліктова та ендемічна рослинність Подільських Товтр. Автор описує будову, господарське значення та поширення на Поділлі ряду рідкісних рослин: бруслини карликової, береки, клокички перистої, буку європейського та ін. Необхідність охорони подільської флори вчений пояснює наявністю в її складі значної кількості реліктових та ендемічних видів рослин [11].

Професор Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту В.П. Храневич у праці "Нарис фауни Поділля". Частина 1. "Ссавці і птахи" (1926) пропонує створити на Поділлі ряд заповідників та національних парків, в яких би в натуральних умовах вивчалися та охоронялися рідкісні представники тваринного світу регіону. Вчений стверджує, що такі заповідні об'єкти слід створити в кожному чотирьох виділених ним зоогеографічних районів Поділля: Північному Подільсько-Волинському, Західному Наддністрянському, Східному Надбужанському та Південному Передстеповому. На думку автора, на території Середнього Побужжя такий заповідник необхідно утворити в місцях поселення унікальної колонії сірих гусей та інших рідкісних птахів на р. Згар поблизу с.Микулинці на Літинщині. У розділі "Охорона та вивчення фауни Поділля" В.П.Храневич навів перелік тварин, що знаходяться під загрозою зникнення і потребують особливої охорони, серед них: лісова куниця, ласка, горностай, россомаха, видра, чорно-бура лисиця, борсук, дикий кіт, сокіл-балобан та ін. [13].

Активну участь у природоохоронній справі приймали окружні та районні краєзнавчі осередки Поділля. Природничою секцією Тульчинського окружного краєзнавчого товариства у 1928 році була складена карта поширення на території округу ряду рідкісних рослин: бруслини карликової, сріблястої липи, омели дубової, береки, кизилу та ін. Член краєзнавчого товариства К.Н.Соколов склав гербарій рідкісних рослин Тульчинщини, який включав представників лісової, степової, водної та болотної рослинності. У статті "Флора Тульчинщини" він на основі власних спостережень описує місця поширення на теренах краю реліктових та ендемічних видів рослин, що потребують охорони. Член Тульчинського краєзнавчого товариства, голова окружної спілки мисливців та рибалок С.І.Мекленбургцев у статті "Деякі фауністичні дослідження на Тульчинщині" розглянув спосіб життя, поширення та необхідність охорони ряду рідкісних видів тварин краю: борсука, горностая, видри, куниці лісової, кози дикої, норки, дикої свині, тхора степового та ін.[12].

На перешкоді втіленню природоохоронних напрямів в життя наприкінці 20-х - на початку 30-х років ХХ ст. став сталінський терор. В серпні 1929 року Кабінет виучування Поділля було розпущено, а на початку 1930 року припинили своє існування окружні та районні краєзнавчі товариства Поділля на місцях. Кращі дослідники і краєзнавці регіону – О.О.Кривицький, В.Д.Отамановський, В.П.Храневич, О.В.Красівський, Р.Р.Виржиківський та інші стали жертвами політичних репресій [5].

Завдяки зусиллям Кабінету виучування Поділля та окружних краєзнавчих товариств в 20-х роках ХХ ст. було взято під охорону ряд рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин. Частина з них наприкінці минулого століття потрапила до Червоної книги України. Пам'ятки природи, які досліджувались і охоронялись Кабінетом виучування Поділля в майбутньому стали заповідними об'єктами загальнодержавного і місцевого значення (зоологічний заказник "Згарський" у Літинському районі, природний національний парк "Подільські Товтри" на Хмельниччині та ін.). Членами Кабінету виучування Поділля та окружних краєзнавчих товариств регіону були закладені основні напрями природоохоронних досліджень, які отримали свій подальший розвиток у другій половині ХХ століття.

Охороною природи в 20-х роках ХХ ст. на Західному Поділлі займалися такі краєзнавчі осередки, як Польське дендрологічне товариство у Львові, Природничий музей ім. Дзедушицького, комісія з охорони природи Геологічного інституту, Польське товариство краєзнавства, Волинське товариство краєзнавства і опіки над пам'ятками минулого, Єврейське краєзнавче товариство, Товариство друзів Гуцульщини, Спілка "Приятелі природи", Польський туристичний клуб. У 20-х роках ХХ ст. шляхом об'єднання окремих товариств була створена Польська ліга охорони природи.

Природоохоронною діяльністю на теренах Тернопільщини займалось Подільське туристично-краєзнавче товариство, організоване у 1925 році. У Тернополі був розташований центральний відділ Товариства, що складався з восьми секцій, однією з яких була секція охорони природи. Вона займалась опікою природи, збереженням флори і фауни, пропагувала красу печер, скель тощо. В

працях товариства особливу увагу було звернено на охорону унікальних карстових печер в селах Більче-Золоте та Кривче [10].

Вагомий внесок в охорону пам'яток природи Лівобережної України зробили члени Полтавського наукового товариства при ВУАН: В.Ф.Ніколаєв, С.І.Іллічевський, М.І.Гавриленко та ін. Ботанік В.Ф.Ніколаєв на початку 20-х роках ХХ ст. очолював Всеукраїнський комітет охорони пам'яток старовини, проводив дослідження цілинних степів Полтавщини. Вчений багато зробив для створення мережі краєзнавчих музеїв в Україні, сприяв залученню їх до природоохоронної діяльності.

Вагомий внесок в охорону цілинних степів Лівобережної України зробив член Полтавського наукового товариства при ВУАН С.О.Іллічевський. Упродовж 1919-1925 років дослідник працював агрономом на Полтавській сільськогосподарській науково-дослідній станції. У 1927 році за дорученням Харківської крайової інспектури з охорони природи вивчав цілинні степи Полтавщини. Проблемі охорони цілинних степів регіону він присвятив ряд статей. На початку 1930-х років С.О.Іллічевський працював ботаніком з заповіднику "Асканія-Нова", а згодом у Чорноморському заповіднику. Наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. вчений очолював відділ природи Полтавського краєзнавчого музею, а також був співробітником Українського комітету охорони пам'яток природи. Важливою заслугою С.О.Іллічевського є те, що він сприяв збереженню останніх ділянок натуральної степової рослинності в регіоні [4].

Природоохоронна справа займала вагоме місце в науковій діяльності відомого полтавського зоолога, члена Полтавського наукового товариства при ВУАН М.І.Гавриленка. В середині 20-х років ХХ ст. завдяки його зусиллям під охорону були взяті унікальні природні об'єкти Полтавщини – "Академічний степ" та "Парасоцький ліс", а згодом урочище "Гетьманщина" та ділянка дубово-грабового лісу поблизу с. Диканька. У квітні 1928 року М.І.Гавриленко проводить в Полтаві першу виставку, присвячену охороні природи, стає офіційним кореспондентом Українського комітету охорони пам'яток природи. В січні 1929 року вчений приймає участь у засіданні Президіума ВУАН, на якому пропонував Академії наук взяти під особливу охорону заповідник "Академічний степ". Однак, незабаром, природоохоронна діяльність вченого була перервана внаслідок арешту. У 1936 році М.І.Гавриленка за звинуваченням у контрреволюційній діяльності було засуджено на п'ять років ув'язнення в таборах. У 1941 році вчений повернувся до рідної Полтави [4].

Природоохоронною діяльністю в 20-х роках ХХ ст. активно займалися члени Одеського наукового товариства та комісії краєзнавства при ВУАН. Велике значення для охорони природи півдня України мала діяльність члена секції природних багатств Одеської комісії краєзнавства при ВУАН О.О.Браунера, якого у 1926 році було призначено також головою Одеської крайової комісії з охорони природи. На цій посаді вчений проводив активну діяльність із захисту довкілля. Завдяки його діяльності у Причорномор'ї було створено низку природних заповідників, взято під охорону ряд пам'яток природи. Незважаючи на поважний вік О.О.Браунер безпосередньо проводив систематичні перевірки режиму їх охорони. У своїх працях вчений відстоював принцип недоторканості заповідних територій, піднімав питання про створення єдиного органу, який повинен керувати заповідниками, вказував на необхідність пошуку нових, перспективних для освоєння територій. О.О.Браунера можна вважати піонером заповідної справи в Молдові та Україні. Ще у 1917 році він приймав активну участь у нараді Новоросійського та Бессарабського товариств природознавців, на якій був складений список перспективних для заповідання природних об'єктів. О.О.Браунер доповнив його і опублікував у 1923 році [2].

Член Харківського наукового товариства Є.М.Лавренко упродовж 1926-1929 рр. очолював Харківську інспектуру з охорони природи. Вчений приймав участь в організації заповідників "Хомутівський степ", "Михайлівська цілина", "Стрілецький степ", "Провальський степ", "Кам'яні Могили", охороні унікального дендропарку у Кременчуці. Технічною радою Маріупольського окружного земельного відділу 6 липня 1928 року було прийнято рішення про організацію на території заповідника "Хомутівський степ" радгоспу. Крайовим інспектором Харківської інспектури охорони природи Є.М.Лавренком було розпочато рішучі заходи із захисту степового заповідника "Хомутівський степ". Завдяки його зусиллям заповідник вдалося відстояти. У 1930 році вченого було призначено заступником центрального інспектора Українського комітету охорони пам'яток природи. За дорученням бюро Українського комітету охорони природи Є.М.Лавренко склав список всіх цілинних земель України (в списку всього 264 ареали) та склав карту степових цілинних земель та степових заповідників (бажаних та існуючих) [8].

В 20-х - 30-х роках ХХ століття з-під пера Є.М.Лавренка виходить понад 20 наукових праць, присвячених питанням охорони природи України, а також інвентаризації та заповіданню цілих степів, лісів, боліт, місць поширення рідкісних видів рослин. Ці матеріали публікувались у журналах "Вісник природознавства", "Краєзнавство". З 1927 року Український комітет охорони пам'яток природи почав випускати спеціальні збірники "Охорона пам'яток природи на Україні", які виходили під редакцією О.С.Федоровського та Є.М.Лавренка.

У журналі "Вісник природознавства" (1927) Є.М.Лавренко опублікував актуальну статтю "Охорона природи на Україні", в якій обґрунтував необхідність охорони унікальних об'єктів природи, створення заповідників і заказників. У цій статті автор навів перелік основних установ та організацій в Україні, які займаються природоохоронною діяльністю, охарактеризував геологічні, гідрологічні, ботанічні, зоологічні та комплексні (географічні) пам'ятки природи. Основну увагу у статті автор приділив ботанічним пам'яткам природи, лісовим заповідникам, унікальним урочищам, рідкісним видам рослин і тварин. На теренах Поділля, на думку автора, лісові заповідники необхідно створити на Західному Поділлі в районі поширення букових лісів вздовж р. Збруч, а також на Східному Поділлі, оскільки в цьому регіоні поширені типові для Правобережної України дубово-грабові ліси з рідкісними видами рослин: берекою, клокичкою, бруслиною, липою сріблястою та ін. На Поліссі охорони потребують унікальні ділянки лісу в Ушомирському та Білокорочицькому лісництвах, в яких мешкає цінна популяція бобрів. На Кіровоградщині з метою збереження найпівденнішої в межах Правобережжя ділянки дубово-грабових лісів "Чорний ліс" Є.М.Лавренко було запропоновано створити лісовий заповідник. У Лівобережному лісостепу лісові заповідники, на думку вченого, слід створити в басейні р.Ворскли, де проходить східна межа поширення грабу та в околицях м. Харкова. Охорони потребують, на думку автора, також дендрологічні парки, рослинність відслонень гірських порід, цілині ділянки степу, флора борових терас, байрачні ліси степової смуги, плавні великих річок тощо. В 20-х роках ХХ століття в Україні існував лише один степовий заповідник – "Асканія-Нова", тому особливо багато уваги Є.М.Лавренко приділяв створенню нових степових заповідників [8].

Зі статтями природоохоронного змісту Є.М.Лавренко виступав на сторінках журналу "Краєзнавство" та часопису Харківського наукового товариства "Вісник природознавства". У журналі "Краєзнавство" за 1930 рік він опублікував статтю "Лісові пам'ятки природи на Україні та їх охорона", в якій наголошує на необхідності створення лісових заповідників в усіх природних зонах України. Особливої охорони в межах Поділля потребує берека, дуб волохатий та гірський, срібляста липа тощо. З метою збереження береки необхідно створювати штучні її насадження. На думку Є.М.Лавренка на Правобережному Поліссі під охорону необхідно взяти лісові масиви у Славутському, Білокорочицькому та Ушомирському лісництвах, на Лівобережному – ділянку ялинових деревостанів у Новгород-Сіверському лісництві [2]. В Правобережному лісостепу охорони потребує буковий ліс на Західному Поділлі та берека у Чечельницькому лісництві. В степу, на думку вченого, під охорону необхідно взяти ділянки байрачних лісів на Одещині, Донбасі та Приазов'ї.

Член природничої секції Харківського наукового товариства М.І.Котов у 1927 році на сторінках часопису "Вісник природознавства" виступив з пропозицією організувати заповідник на крейдових відкладах "Святі Гори", що знаходиться на узбережжі Сіверського Дінця. З метою вивчення унікальної рослинності крейдових відслонень вчений вважав за необхідне створити у заповіднику науково-біологічну станцію. З 1928 року М.І.Котов був кореспондентом Українського комітету охорони пам'яток природи при Укрнауці [2].

В складі Харківського наукового товариства питаннями охорони природи активно займався В.Г.Аверін. Влітку 1926 року Народним комісаріатом земельних справ УРСР, за його ініціативою, було проголошено мисливськими заказниками Білосарайську, Обіточну та інші коси в Азовському морі. Згодом ці території ввійшли до складу приморських заповідників. Наприкінці 20-х років ХХ ст. В.Г.Аверіна обирають заступником голови комісії з охорони природи Сільськогосподарського наукового комітету НКЗ УРСР. За активної участі В.Г.Аверіна створюються заповідники "Білосарайська Коса", "Провальський степ" та ін. Він неодноразово приймав участь у захисті заповідника "Асканія-Нова". Питанням охорони природи, заповідної справи, мисливського господарства присвячено понад 40 статей вченого. Чимало він зробив для розвитку юнацького руху в 30-х роках минулого століття, зокрема, завідував відділом юннатів Харківського будинку піонерів. У 1929 році В.Г.Аверін представляв Україну на Першому Всесоюзному з'їзді з охорони природи в Москві, де виступив з доповіддю про стан природоохоронної справи в Україні [2].

На Дніпропетровщині природоохоронною діяльністю активно займався член Дніпропетровського наукового товариства при ВУАН М.П.Акімов. У 1926 році за пропозицією професора Л.В.Рейнгарда його було призначено керівником Дніпропетровської крайової інспектури з охорони пам'яток природи, а також членом Українського комітету охорони пам'яток природи. Під наглядом Дніпропетровської інспектури знаходились Дніпропетровський, Запорізький, Кременчуцький та Черкаський округи. Завдяки діяльності інспектури вдалося взяти під охорону Корсунський та Устинівський парки, Андрусівську дачу, шість невеликих ділянок цілинних степів та ін [3].

Висновки. В 20-х - 30-х роках ХХ ст. у зв'язку з реалізацією ініційованих радянським керівництвом планів з реконструкції народного господарства антропогенний вплив на природу значно посилювався. В цей час особливої актуальності набула охорона від знищення залишків незайманої природи, яка активно проводилась вченими місцевих науково-краєзнавчих товариств. Завдяки їх діяльності вдалося зберегти від остаточного знищення ділянки цілинних степів, цінні лісові масиви, рідкісні види рослин і тварин, геологічні та гідрологічні пам'ятки природи. Завдяки наполегливій праці членів краєзнавчих товариств було взято під охорону багато цінних пам'яток природи, створено ряд природних заповідників та заказників. Краєзнавчі товариства займались популяризацією природоохоронної діяльності серед населення, сприяли розвитку природоохоронного мислення. На перешкоді втіленню подальших природоохоронних планів у життя в 30-х роках ХХ ст. став сталінський терор.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень історії розвитку охорони природи в Україні полягають у розширенні джерельної бази, пошуках в бібліотеках та архівах відповідних документів, удосконаленні методики дослідження історії становлення та розвитку природоохоронної справи України, з'ясуванні раніш невідомих сторінок життя та наукової діяльності діячів природоохоронного руху.

Література:

1. *Борейко В.Е.* История заповедного дела в Украине / *В.Е. Борейко.* – К.: Киевский эколого-культурный киевский центр, 1995.– 183 с.
2. *Борейко В.Е.* Словарь деятелей охраны природы / *Владимир Борейко.* – К.: Киевский эколого-культурный центр, 2001. – 524 с.
3. *Борейко В.Е.* История охраны природы Украины: X век -1980 г. / *В.Е. Борейко.* – К.: Киевский эколого-культурный центр, 2001. – 544 с.
4. *Гармаш Т.П.* Развитие охраны природы на Полтавщине (XIX - поч. XX ст.) / *Т.П. Гармаш.* - Полтава, Б.в., 2009. – 184 с.
5. *Гудзевич А.В.* Природно – заповідна Вінниччина / *А.В. Гудзевич.* - Вінниця: Консоль, 2002. - 128 с.
6. *Гуменний В.П.* Історія формування природно-заповідного фонду Вінниччини / *В.П. Гуменний* // Тези доповідей VII Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1989. - с. 71-72.
7. *Жупанський Я.І.* Історія географії в Україні / *Я.І. Жупанський.* - Львів: Світ, 1997. - 320 с.
8. *Лавренко Є.М.* Рослинність цілинних степів України та їх охорона / *Є.М.Лавренко* // Краєзнавство. – Харків. – 1928. – № 6-10. – с.20-33.
9. *Отамановський В.Д.* Охорона пам'яток природи Поділля / *В.Д.Отамановський* // Червоний край. - 1925. - 28 січня.
10. *Питуляк М.* З історії розвитку охорони природи на Тернопільщині / *Мирослава Питуляк, Микола Питуляк* // Історія української географії. – Тернопіль. – 2000. - №1. – с.75-81.
11. *Савостьянов О.О.* Дика рослинність Поділля / *О.О. Савостьянов.* – Вінниця: Вiндeрждрук ім. Ленiна, 1925. – 71 с.
12. Тульчинщина: (Краєзн. збірник) / За ред. *К.Л.Журавля.* - Тульчин: Б.в, 1929. – 116 с.
13. *Храневич В.П.* Нарис фауни Поділля. Частина 1: Ссавці та птахи / *В.П.Храневич.* - Вінниця: Вiндeрждрук ім. Ленiна, 1926. – 128 с.

Резюме:

Кокус В. ПРИРОДООХРАННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАУЧНО-КРАЕВЕДЧЕСКИХ ОБЩЕСТВ УКРАИНЫ В 20-Х-30-Х ГОДАХ ХХ ВЕКА

В статье на основе анализа литературных и архивных источников рассмотрена природоохранная деятельность ведущих ученых крупнейших краеведческих обществ Украины: Кабинета изучения Подолья, Одесского, Тульчинского, Полтавского, Днепрпетровского и Харьковского научных обществ, а также краеведческих обществ Западной Украины. Значительное внимание уделено вкладу ученых краеведческих обществ в создание природных заповедников и заказников, в охрану памятников природы, редких видов растений и животных. Выяснено дальнейшую судьбу репрессированных деятелей природоохоронного движения. Рассмотрены особенности природоохоронного движения в 30-х годах ХХ века в связи со сталинскими планами преобразования природы и началом политических репрессий.

Ключевые слова: памятники природы, заповедники, природоохранная деятельность, заповедное дело, заказники, научно-краеведческие общества.

Summary:

Kokus V. ENVIRONMENTAL ACTIVITY OF UKRAINIAN SCIENTIFIC-REGIONAL COMMUNITIES IN 20S-30S OF XX CENTURY

On the basis of literary and archive sources we have analyzed in the article the environmental activity of leading scientists of the largest scientific-regional communities of Ukraine: the Cabinet of study of Podillya, Odessa, Tulchyn, Poltava, Dnipropetrovsk and Kharkiv scientific communities as well as regional centers of Western Ukraine. Special attention was paid to the contribution of scientists at regional centers into the creation of natural reserved areas and preserves, protection of natural monuments, endangered species of plants and animals. We have studied the peculiarities of conservation movement in 30-s of XX century in view of Stalin's plans to change the nature and beginning of political repressions.

Key words: natural monuments, reserved areas, environmental activity, reserve management and studies, preserves, scientific-regional communities

Надійшла 30.03.2010р.

УДК 911.3: 314 (477.85)

Олександр ЛЕВИЦЬКИЙ

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ РИНКУ ПРАЦІ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті досліджуються питання зайнятості населення Івано-Франківської області, представлена інформація про економічно активне населення, ринок праці, безробіття та зареєстроване безробіття.

Ключові слова: економічно активне населення, ринок праці, безробіття, зареєстроване безробіття.

З переходом України до нових суспільних соціально-економічних відносин відбуваються суспільні зрушення у використанні трудових ресурсів, розподілі їх за сферами праці, скорочення численності працюючого населення, зростання безробіття.

Останнім часом проблемі безробіття громадян нашої держави приділяється багато уваги. Питання активно обговорюється на рівні урядових структур, висвітлюється у засобах масової інформації. Частими є нарікання про відсутність об'єктивної інформації, оскільки фундаментальних досліджень з цієї тематики не проводилось. Існують тільки статистичні показники державної служби зайнятості про безробіття у розрізі адміністративних областей і загалом по Україні. Тому важливим питанням є характеристика ринку праці.

За статистичними даними загальна кількість населення Івано-Франківської області, що зайнята економічною діяльністю (у віці 15-70 років) за 2008 р. становила більше 521,5 тис. осіб, більшість з яких особи у працездатному віці. Серед осіб працездатного віку чоловіки становили 57,3 %, жінки 42,7 %. Серед міського і сільського населення відсоткові співвідношення практично однакові. Порівняно з 2005 р. численність населення у віці 15-70 років зменшилася на 1 тис. осіб, в той же час частка чоловіків серед осіб працездатного віку збільшилася на 3,4 %.

У 2008 р. на 1000 осіб працездатного віку приходилося 669 осіб непрацездатного, у тому числі 311 молодші працездатного і 358 старші працездатного віку. У 2006 р. відповідні показники становили 677, 317 і 360 особи.

Варто зазначити, що серед економічного активного населення Івано-Франківської області віком 15-70 років 521,5 тис. осіб зайняті економічною діяльністю, решта не мали роботи, але активно її шукали самостійно і за допомогою державної служби зайнятості.

Із загальної кількості найманих працівників значна частина зайнята в установах і організаціях освіти, на промислових підприємствах, у сфері охорони здоров'я та соціальної допомоги. Станом на 2008 рік збільшується число зайнятих в економіці, особливо у фінансовій діяльності, діяльності готелів і ресторанного бізнесу, у сфері операцій з нерухомістю, оренди, надання послуг підприємцям, у торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку (табл. 1). В той же час, зменшення відбулося на підприємствах сільського господарства, мисливства та лісового господарства і пов'язаних з ними послуг, промисловості, транспорту та зв'язку.

Кількість незайнятих громадян у Івано-Франківській області, які перебували на обліку у 2008 році становила 102,1 тис. осіб: у розрізі районів найбільший показник у місті Івано-Франківську (13,8 тис.), Коломийському (10,8 тис.), Калуському (9, 4 тис.) районах (табл. 1).

За 2008 р. було працевлаштовано 47,9 тис. осіб (46,9 % від загальної кількості непрацюючих громадян). У розрізі регіонів області виявлена наступна ситуація: у м. Івано-Франківську працевлаштовані 65,2 % (9,0 тис.) осіб від загальної кількості непрацюючих; Коломийському 62,4 % (6,7 тис.) осіб; Снятинському 49,6 % (1,9 тис.) осіб; Галицькому 47,8 % (1,9 тис.) осіб;